

## فهره‌نگی ئەستیڤه گه‌شه و چەند سەر‌نجیک

عەزیزی مەلای ره‌ش

لاو تەمەنیان ناگاته «٣٠» سی سال، هەر به‌که‌یان نامیلکه‌یه‌کی دەرکردوو و ناوی ناوه «فهره‌نگ». جگه له ئەوهی له (٢٠٪) تا (٤٠٪) ی وشەکان به هه‌له پراشه‌کراون هەر نه‌یانزانیوه رووی «فهره‌نگ نووسین» له‌کام لایه. بۆیه داوا له رۆشنبیرانی ئیستا و له‌مه‌ودوا ده‌که‌م، که‌م و زۆر پشت به‌و نامیلکه به‌ناو فهره‌نگانه، نه‌به‌ستن ته‌نیا فهره‌نگه‌ کشتوکالییه‌که‌ی مامۆستای هیتزا «حه‌مه‌ سالح فهره‌ادی» هاویره و شتیکی زۆر نایابه و به‌سه‌تان وشه‌ی ره‌سه‌نی کوردی له‌ فهوتان پرزگار کردوو. داوا له‌ مامۆستای تایه‌ن ده‌که‌م به‌شپۆیه‌یه‌کی قه‌شه‌نگتر چاپی بکاته‌وه.

(١) ل ١٢: نووسەر له‌م لاپه‌ره‌یه‌ ده‌لێت: «ئاراو = شطف، تشطیف، الماء الممزوج برغوة الصابون»  
فهره‌نگی مه‌هاباد ده‌لێت: «ئاراو = غسالة الصابون».

هه‌مبانه‌ بۆرینه‌ ده‌لێت: «ئاراو = که‌فاوی جل شوشتن ده‌کار کراو هیتزا به‌که‌لک مابیت».

که‌واته‌ ئاراو ته‌نیا که‌فاو نییه، که‌ نووسەر وای بۆچوو. بگره‌ که‌فاویکه‌ جلکی پێ شوورابیت و هیتزا به‌ که‌لک شوشتنی جلی تر مابیت.

(٢) ل ١٧: ئاقار = «مکان، محل، موضع، مستوی».

له «د.ه»: ئاقار = زه‌وی و زاری دهره‌وه‌ی ئاواپییه.

(٣) ل ٢٢: ئاوخۆر = «إناء لشرب الماء».

له «د.ه»: دوو مانای هه‌یه.

یه‌که‌م: ئاوخۆر، یان ئاو خۆره‌وه به‌و که‌سه‌ ده‌لێن: له ئاواپییدا زه‌وی و زاری فه‌لاحه‌تی له‌به‌رده‌ستا نه‌بیت. واته‌ له‌ دێیه‌که‌ ته‌نیا ئاو ده‌خواته‌وه و به‌کاسبییه‌کی لابه‌لای تر ده‌ژیت. نه‌ک ته‌رزنی فه‌لاح به‌ به‌ره‌می خاکه‌کی بژیت.

دووه‌م: ئەوکه‌سه‌یه‌ ئاو ده‌خواته‌وه: هه‌روه‌ک ئاوگێتی له‌ کۆری مه‌جلیسان ده‌لێت: «ره‌حه‌مت له‌ ئاو خۆری». نه‌ک به‌ مانای «جام»ی ئاو خوارده‌وه. که‌ مامۆستا وای بۆچوو.

سه‌راییه‌کی پتیوست: رۆشنبیرانی کوردی ئەم پارچه‌ کوردستانه‌، پتیشتر له‌به‌ر ئەوه‌ ژێر چه‌پۆکی عه‌ره‌بی داگیرکه‌ر بوون زمانی عه‌ره‌بییان له‌ زمانه‌ زگماکه‌کی خۆیان باشتەر ده‌زانی. من هه‌رکه‌ مانای وشه‌یه‌کی کوردیم ئەوسا نه‌ده‌زانی له‌ فهره‌نگی مه‌هاباد، که‌ فهره‌نگی کوردی و عه‌ره‌بییه‌ به‌هۆی عه‌ره‌بییه‌که‌وه‌ ده‌مزانێ. فهره‌نگ ئەو زه‌مان وا شیابوو. که‌چی رۆشنبیرانی ئەمڕۆ کوردییه‌که‌ی له‌ عه‌ره‌بییه‌که‌ باشتەر ده‌زانن بۆیه‌ پتیوست ناکات فهره‌نگی کوردی و عه‌ره‌بی، یان عه‌ره‌بی و کوردی له‌مه‌ودوا دابندریت. بگره‌ وه‌ک فهره‌نگی «خال» و «هه‌مبانه‌ بۆرینه» کوردی کوردی بیت. که‌ زمانه‌که‌مانی پێ ده‌وله‌مه‌ند ده‌بیت. که‌چی جیگه‌ی داخه‌ له‌م یه‌ک دوو ساله‌ی دواپییه‌دا سێ چوار

(۷) ل ۲۶: ناوی رهش = «عمی، الماء الأسود فی العين».

خال دلّیت: «رهشاونیکه، که چووه پوره‌دی چاو کوپری ته‌کا و پرووناک نابیتته‌وه».

ناوی رهش نه‌خوش‌سویه‌کی کوشنده‌ی چاوه و ته‌گهر عه‌مه‌لیات نه‌کریت، له‌لایه‌ن پزیشکی تاییه‌ته‌وه چاو کوپری ده‌کات» نه‌ک به‌مانا کوپری.

(۸) ل ۲۸: ته‌تک = «فساد، فسق». نووسه‌ر له هه‌مان لاپه‌ره دلّیت: «ته‌تک کردن = ایتیان العمل المنکر، القيام بعملية الفسق».

هه‌مبانه دلّیت: «ته‌تک: سووکایه‌تی، شووره‌بی».

ته‌تک کردن: «سووکایه‌تی به‌سه‌ره‌یتان، نابرووردن».

خال: «ته‌تک کردن: نابرووردنی به‌کیک».

ته‌تک کردن کرده‌وه‌که‌به. ته‌تک ناوه و له ده‌شتی هه‌ولپیر نابرووردن و سووکایه‌تیبه. به‌عه‌ره‌بی «هتک، فضیحة، تعرض». نه‌ک ته‌وه‌ی ماموستا دلّیت. ته‌تکیش جوړی هه‌یه:

- ا- پردانه ئافره‌ت.
- ب- گوئی برینی مروث.
- ج- کلک برینی ولاخ.
- د- ناوه‌لکراس دراندن، یان دوخین پساندن.
- ه- پرچ برین و شتی تر.

(۹) ل ۲۹: ته‌ژنۆ = «رکبة، کوع».

«رکبة» راسته‌چۆکه، به‌لام «کوع» به‌مانا «جومگه، گوژینگ» ه. نه‌ک ته‌ژنۆ.

(۱۰) ل ۳۰: ته‌ستیرک = «برکة، خزانه الماء».

خال جوانی رافه‌کرده‌وه: «ته‌ستیر، ته‌ستیل = گو‌مپیکه‌ی گه‌وره‌یه له‌به‌رده‌م-ی ناویکی که‌ما دروست نه‌کری. بو ته‌وه‌ی که پر بوو شینایی پی ناوبدری».

«ته‌ستیرک به «ر» پی قه‌له و به‌مانا شووقه‌له‌ت و هه‌رزاله‌یه. واته ته‌و شوینه‌یه که نوینی له‌سه‌ر داده‌ندریت.

(۱۱) ل ۳۱: ته‌غیار = «عدو».

ته‌غیار «کو = جه‌مع» ی «غه‌یر» ه واته بیگانه، نه‌ک دوژمن.

(۱۲) ل ۳۱: ته‌لحه‌د = «حجارة القبر».

ته‌لحه‌د = «گو‌ریچه» جیگه‌ی مردوو له‌بنی گو‌ردا. واته ته‌و شوینه‌یه ته‌سکه‌یه که مردوو تیده‌نیژریت. نه‌ک به‌ردي گو‌ره‌که. هه‌روه‌کو ماموستا وای بوچووه.

(۱۳) ل ۳۳: ته‌ندیشه = «الم، وجع، قهر، جزع».

خال دلّیت: «ته‌ندیشه = مه‌ترسی: ته‌ندیشی له‌نازاد

(۴) ل ۲۳: ئاورنگ، ئاورینگ = «ندی، طل».

هه‌مبانه دلّیت: «ئاورینگ پزیشکه ناگری وردیله له کوتانی ئاسنی سووره‌وه کراو ده‌په‌ری، بریقه و تروسکه، شه‌راره‌رین»

خال دلّیت: «ئاورینگ بریسکانه‌وه».

له «د.ه» جگه له‌ماناکانی سه‌ره‌وه گرتیه‌کی به‌ژانه، له‌بن پیل، یان له‌بن پان، له‌حه‌ژمه‌تی ژانی برینه‌وه په‌یدا ده‌بیته.

(۵) ل ۲۳: ئاورپژ = «مصب، مجرى ماء، الشخص الذى يصب الماء على الميت اثنا غسله».

له «د.ه»: «ئاورپژ = به‌رزترین شوینی ناوچه‌یه و ناوی باران به‌هه‌ردوو دیوه‌له‌ده‌ریژیت». بو‌وینه ریگای نیوان شاری دیبه‌گه و مه‌مموور به‌رزه و باراناوی لای رۆژئاوا هه‌له‌ده‌ریژته «زی» ی بادینان، لای رۆژه‌له‌لات هه‌له‌ده‌ریژته زی پی‌دی.

(۶) ل ۲۵: ئاوه‌لکراس: «لباس التحتانی، لباس النساء».

ئاوه‌لکراس هه‌موو شمه‌کیکی ژیره‌وه‌ی ئافره‌تان نیبیه. ته‌گه‌رنا ده‌بی به‌فانیله و بن کراسیش بگوتریت: «ئاوه‌لکراس».

ئاوه‌لکراس له‌راستیدا «ده‌پیی» ی ژنانه. که‌چی له‌به‌ر باری ته‌ده‌به‌وه به‌ئاوه‌لکراس ناوده‌بردیت، نه‌ک ده‌ریپی ژنان.



- مهکه». واته لټی مه ترسځ. هممبانه ده لټیت: «نه ندیشه بیرکردنه وه و ترس و خهوف».
- نه ندیشه جگه له و مانایانه ی سهره وه به مانای خه یالیش دیت.
- (۱۴) ل ۳۸: باخه ل = «ابط».
- نیوان باخه ل و بن هه نگل: «ابط» ناسمان و ریسمانه. باخه ل له «د.ه» = «نیوان سنگ و کراسه، یان نیوان دوو بهرگ له راست په راسوودا، یاخو نیوان بهرگ و په راسوه. له گه ل «بهرک = گیرفان» جیاوازه. نه مه یان تایبته به دروومان دروست ده کړیت.
- (۱۵) ل ۴۱: بازگه = «ساحة اللعب».
- «ساحة اللعب = الملعب». به کوردی «یاربگا». نه ک بازگه.
- خال ده لټیت: «بازگه = نه و شوینه یه که بازی لټی بدری».
- هممبانه ده لټیت: «بازگه = جیگه ی بازدان، ریگه ی هاتوچوی حه یوانه کټوی»
- له «د.ه» بو ریگه ی مرؤفیش ده گوتړیت.
- (۱۶) ل ۴۲: بافره = «الصمغ الأبيض».
- وشه ی «صمغ» به عهره بی «شیراز» ه.
- له «د.ه» «الصمغ = نه ستریلک، چریش» ه.
- وشه ی «بافر» به مانایه دیت له «د.ه» گه شی روو له زه رده خنه که متره: «تازاد له خوشیبیان بافره ی هاتی».
- سهرده مایه ک به ده فته ری جگه ره ده گوترا: «ده فته ر بافره».
- (۱۷) ل ۴۵: بانه مه پ = وسط الربیع».
- راسته «بانه مه پ کاته که ی له ناوه راستی به هاردا به، به لام به مانایه نیبه» بگره به دوو مانایه دیت:
- یه که م: بانه مه پ = دوو مانگی سالی کوردیبه. «نه ورؤز، گولان = بانه مه پ» واته گولان و بانه مه پ یه ک مانگه.
- دووه م: ههروه کو هممبانه ده لټیت: هاوینه هه وار.
- (۱۸) ل ۴۶: باوه خوون = «زيارة إعتیاد للعروس إلى أهلها بعد سبعة أيام من زواجها».
- باوه خوون = چوونه وه ی بووکه بو ماله باوکی دوی گواستنه وه یه که مجار. جا که می پی بچیت، یان زور.
- (۱۹) ل ۵۰: بریشکه = «کرات، جزر»
- خال ده لټیت: «بریشکه دانه ویتله ی برژاو». به عهره بی «حبوب محمصه».
- هممبانه ده لټیت: «بریشکه = دانه ویتله ی له سهر ساج
- بو دراو». نه مه یان تو گندز ره ده گرتته وه.
- (۲۰) ل ۵۱: بر «قطع، جزء، کسرة، قسم، مقدار».
- ل «د.ه» بر به م سټی مانایه هاتوه:
- یه که م: بر = «بوار = شوینی په رینه وه له تنکاوی روو باردا.
- تازاد له بره که په رینه وه» یان «که نده که به م زووانه برنادا».
- دووه م: بر = به ش: «میتگه له که بوو به دوو پی» واته بووه دوو به ش.
- سټیبه م: بر = «توزیک = بره مه ریکم دیت»، یان «بچو بره دار بهینه».
- (۲۱) ل ۵۴: بسته «قطب، نبات و ثمر الفستق، قرمعة الأصابع، دق الأصبعین».
- نازانم نه و هه موو وشه عهره بیه، مانا له یه ک دوور و جیاوازه ی له کوی هیتاوه.
- له «د.ه» بسته = «داویکی باریکه و له برکه بیستان و دارمیوی تازه روو او په یدا ده بیت و خوی به شتان هه لده واسیت».
- (۲۲) ل ۵۴: بسکه «طلاق الوجه، بشاشة، سرور».
- له «د.ه» به مانایه ش دیت: «بسکه = جو ره خشلټیکی ئافره تانه و به هیزارو ده سرؤک قایم ده کرا».
- (۲۳) ل ۵۸: بنه بان = «سقف».
- ماموستا له هه مان لاپه ره ده لټیت: «بن میچ = سقف».
- نه مه یان راسته و له «د.ه» پییده گوتړیت «سایبته».
- که چی «بنه بان = تاخیری ژوور. تو بو بنه بان هه لکشی».
- (۲۴) ل ۵۹: بو در «ن» = «نات، زفر، رائحة كريهة، الرائحة النتنة».
- خال ده لټیت: بو در = بو نیکی ناخوشه به هو ی چلکه وه په یدا نه بی».
- که چی له «د.ه»: بو در، یان بو درن. یاخو بو ندر = بو نی «ته گه» یه له وهرزی په ریندا. نه ک بو نی چلک.
- (۲۵) ل ۶۷: به رای = «تحمل».
- مه باباد ده لټیت: «به رای = اولی»
- له «د.ه» به دوو مانایه دیت:
- یه که م: «دلّم به رای نادا نه زیه تی کیشکه یه ک بده م».
- واته دلّم ری نادا ت.
- دووه م: به مانا پیته کی: «به رای میتگه له که گه یشته سهر تاو».
- خال ده لټیت: «به رای = پیشره وی شتټیک، به رای ی ناوه که، یان له شکره که گه یشت».
- (۲۶) ل ۶۸: به رچا وگه = «شراش».
- شراش = «شهر اشیف».

له «د.ه.»؛ (به‌رچاوه‌گه = دارودو، يان پووش و قه‌سه‌لټيکه که هه‌وه‌ل جار ناگري پيډه‌کړيته‌وه).  
 خال ده‌لټيت «به‌رچاوه‌گه = پارچه خشلټيک، يان چند زه‌نگيانه و مووروويه‌کي هونراوه‌يه ژنان بۆ جواني ته‌يکه‌ن به پيش سه‌ريانا». (۲۷) ل ۶۹: «به‌رخه‌له‌وان = راعي قطع، به‌رخه‌ل» خال ده‌لټيت: «شواني کار و به‌رخ». به‌رخه‌وان = «شواني به‌رخان. عه‌ره‌بييه‌که «راعي الخرفان». به‌رخه‌ل ميگه‌لي به‌رخ = قطع الخرفان». (۲۸) ل ۶۹: به‌رده‌شور = «به‌رده شورکردن = غسل التمن». خال ده‌لټيت: «به‌رده‌شورکردن = شتنه‌وه‌ي برنج و نيسک و ماش به‌رنگيک تا به‌رده‌که‌ي لي بگيري» به‌رده‌شور تايبه‌ت نييه به برنج هه‌روه‌کو ماموستا واي بۆ چوه. به‌لکو هه‌ر دانه‌ويله‌يه‌ک وه‌ک گه‌نم و نيسک و برنج و نوک. به‌ردی هه‌بيت و بشورتيته‌وه ته‌و ناوه‌ي به‌سه‌ردا ده‌سه‌پيت. (۲۹) ل ۷۰: به‌رزه‌کي بانان = «نجاه، خلاص، إفلاة». هه‌مبانه ده‌لټيت: «به‌رزه‌کي بانان قوتکه‌ي به‌سه‌ر ليواري بانه‌وه، بريتييه له‌لاوي تولازو دلته‌ر». خال ده‌لټيت: به‌رزه‌کي بانان = ته‌يه‌که ته‌شبيهي يه‌کيکي پي ته‌کري که له‌جورتمټيک به‌ناساني رزگاري بووي». به‌بوچووني من: «به‌رزه = ولاخ» و «بانان = گرد و بستي زه‌وييه»، واته وه‌ک ولاخي به‌رزه‌ي به‌سه‌ر به‌رزييه‌وه رابکات». من له‌م مانايه ته‌واو دلنيانيم، بويه پتيوست ناکات پشتي پي به‌ستريت. (۳۰) ل ۷۲: به‌رموسه‌لان = ورگ، مافوق الفخذ». هه‌مبانه جواني بۆ چوه: «به‌رموسه‌لدان = ژيرميزه‌لدان، توژي به‌ره‌و ژورور له‌گون». (۳۱) ل ۷۵: به‌رووله = «صغير، ناعم، وتد، مسمار، خشبي». هه‌مبانه ده‌لټيت: «به‌رووله = خياري تازه گوراوي به‌قه‌د قامک، داروکه‌يه‌که ده‌نا و باشبار و ده‌سه‌ندودا». ته‌مه له «د.ه.» «ده‌سته مسته» ي ناوه. به‌رووله = «جوره نوژه‌نکردنه‌وه‌يه‌کي گاسني هه‌وجاره». (۳۲) ل ۷۷: به‌کره = «بكرة، بكرة خيط الماکنه». خال ده‌لټيت: «به‌کره ته‌خته‌يه‌کي کونداري گرده،

ده‌زووي درووماني به‌سه‌ر هه‌لته‌کري». له «د.ه.» - به‌کره = «گرگړه» مه‌به‌ست به‌کره‌ي «دؤلا به» جگه له ماناکه‌ي سه‌روه. (۳۳) ل ۷۸: به‌لم = «ساق الشلب». خال ده‌لټيت: «لاسکي چه‌لتووک». هه‌مبانه ده‌لټيت: «به‌لم کاي برنج و هه‌رزن». له «د.ه.» به‌لم = سه‌ره‌سه‌ري کاي گه‌نم و جوش ده‌گرته‌وه. (۳۴) ل ۸۱: به‌يار = بور، أرض بور، أرض غيرمزرعة أو متروكة بلازرع، أرض لا زراعة فيها». له بريتي ته‌و چند رسته‌يه باشتر بوو بيگوتبووايه: «بور أرض غير مزرعة» و به‌س. خال ده‌لټيت: به‌يار = «زه‌وييه‌که چند ساليک نه‌کيلدرايي». له «د.ه.» به‌يار به‌و زه‌وييه ده‌گوتريت که ساليک پتره نه‌کيلدراييت، يان هه‌ر نه‌کيلدراييت. که‌چی بوور ته‌و زه‌وييه ته‌نبا ساليک نه‌کيلدراييت. (۳۵) ل ۹۰: بيراز = «أحجار لتبطين القبور، نقر، تحديل». خال ده‌لټيت: «بيرازکردن = زيرکردنه‌وه‌ي ديوي ناوه‌وه‌ي به‌رداش و ده‌ستار، دواي سواني، که‌لوکون گرتني ديواري وشکه که‌له‌ک، ديواري ته‌ملا و ته‌ولاي کاريز و گور به‌وشکه که‌له‌ک». له «د.ه.»: بيراز به‌ دوو مانا هاتوه: يه‌که‌م: گرتني گرتني به‌ردی ناشه: «ناشه‌که‌م بيراز کرده‌وه» واته به‌رده‌که‌يم تيژ کرده‌وه. دووه‌م: مه‌وداي ته‌سک و به‌ريني بيير و شتي وه‌ک بيير. «بيرازي بييرکه‌مان ته‌سکه». (۳۶) ل ۹۲: پاپوچ = «خف». خال ده‌لټيت: «پاپوچ = جوړه پيلاويکه وه‌ک پاني به‌رز، ژنان له‌پتي ده‌که‌ن». «خف» ي عه‌ره‌بي = «سؤل» که ته‌مرو پيډه‌گوتريت «نه‌عل». له‌گه‌ل پاپوچ شتوه‌ي جوودايه. (۳۷) ل ۱۰۲: پريوله = «طعام الأفراخ». مه‌هاباد ده‌لټيت: «پريوله = حبوب العجين، قطائف». هه‌مبانه ده‌لټيت: «پريوله = چيشتي گرموله و هه‌ويرو کوزله، داني جووچکه‌ي مريشکي تازه له هيلکه ده‌رهاتوو». له «د.ه.» = «پريوله = ئارده و به‌ئو توژيک ته‌ر ده‌کريت و تيکوهرده‌درت، تا ده‌بيته‌گرمت، گرمت، جا

بۆ جووجه‌لان بېت، يان شتی تر». .  
 (۳۸) ل ۱۱۳: په‌تک = «حبل، خيټ». .  
 خالّ ده‌لّيت: «په‌تک پارچه په‌تیکي بادراوی  
 نه‌ستوره». .  
 مه‌هاباد ده‌لّيت: «په‌تک = حبل صغیر». .  
 له «د.ه» په‌تک له گوريس کورتره، مه‌رجيش نييه له  
 نه‌ستوروی به نه‌ندازی نه‌وييت. له‌گه‌ل «خيټ» زۆر  
 جياوازه.  
 (۳۹) ل ۱۱۶: په‌رگ = «رواسب، ثقل، رغوة  
 المعادن». .  
 په‌رگ = به‌نیکي تايبه‌ته بۆ چينی کلاش،  
 په‌رگه‌کلاش». .  
 خالّ جوانی بۆچوه: «په‌رگ هه‌ودايه‌کی بادراوه و له  
 ده‌زوو، يان  
 به‌ن سه‌ری کلاشی پيچ نه‌چينی». .  
 (۴۰) ل ۱۱۶: په‌ره = «زیاده، کثرة، نمو، تکاثر». .  
 له «د.ه» په‌ره به‌دوو مانا دیت:  
 په‌که‌م: په‌ره = مانه‌وه‌ی بۆشایی له‌نیتوان خه‌ته جووتدا.  
 واته‌ کي‌نگه‌که په‌ره‌ی زۆره.  
 دووهم: په‌ره = زۆر: «ئاگره‌که زوو په‌ره‌ی ساند». . نه‌ک  
 «په‌له» ی باران بارین.  
 (۴۱) ل ۱۲۸: پیندزه‌کی، پیندزه: «تقصیر و بطیء  
 الخطوات، عمد للتأخر». .  
 خالّ ده‌لّيت: «پیندزه‌کی = هه‌نگاو بچوو‌ک‌کردنه‌وه و  
 خۆدواخستنی له‌هاوریتی له‌رۆینا». .  
 «مندال بووم، له‌گه‌ل چهند هاوریتیان داومان له‌نیو  
 ته‌باره‌گه‌نم، يان په‌ریز، بۆ قه‌تی داده‌ناوه. قه‌تی‌که‌ نه‌گه‌ر  
 له‌سه‌ر هیتانه‌که بفریبوایه‌ داوه‌که ده‌یگرت. قه‌تیش  
 هه‌بوو له‌سه‌ر هیتانه‌که به‌پيچ ده‌رۆیشته‌ نه‌وجا ده‌فری و  
 به‌داوه‌که‌وه نه‌ده‌بوو. نه‌وسا ده‌مانگوت: پیندزه‌ی  
 کردوو». .  
 (۴۲) ل ۱۳۰: پيشکه = «په‌شکه و پيشکه =  
 بعوضه، برغوث». .  
 لام سه‌یره مامۆستا «پيشکه له‌گه‌ل په‌شکه و پيشکه‌ی  
 کردووته‌ په‌ک.  
 پيشکه = «ميشووله = بعوضه» یه، که‌چی په‌شکه و  
 پيشکه ته‌م و په‌شایی به‌رچاوانه، له‌به‌ر بی حوکمی  
 دیدان، يان له‌به‌ر به‌یزي خاوه‌نه‌که په‌یدا ده‌بیت.  
 دووهم = «برغوث = گيچ» هه‌له‌گه‌ل پيشکه زۆر جودايه.  
 (۴۳) ل ۱۴۸: تايه‌ن = (بریی، غیرمذنب، سلیم  
 البنية، سازج، فقیر، مسکین، سيء الخط، تعيس». .

ته‌گه هاتووه.

«ماعز» ره‌شانی می‌بیه، «تیس» ره‌شانی نیره، له یه‌ک جی‌وازن. ته‌گه به «خه‌جل» ی ره‌شان ده‌گوت‌ریت. که به عه‌ره‌بی «تیس» ی ناوه. مانا‌کانی تره‌ه‌له‌نه.

(۴۹) ل ۱۷۷: ته‌نگه = (حزام السرج، حیاصه او حزام السرج).

خال ده‌لایت «ته‌نگه قایشی‌کی پانه و «زین»، یان «کورتان» ی پی‌ قایم نه‌کری له بن سکی و لا‌خه‌وه.

هه‌مبانه ده‌لایت: «ته‌نگه = که‌مه‌ر به‌ندی یه‌کسم».

به‌بۆ‌چوونی من هه‌رسیکیان، له‌گه‌ل ریزم بۆیان سه‌رچیغ چوونه.

«ته‌نگه = «قه‌برغه، ته‌رۆک، ناوقه‌د». واته نه‌ملاو نه‌ولای ورگی بنیاده‌م و گیانه‌به‌ر. که‌چی به «قایش» دی

که زینی پی‌ شه‌ته‌ک ده‌دریت، یان به‌و «سه‌رکه‌له» ی که تو‌زیت له دۆ‌خین نه‌ستوو‌ر تره، کورتانی پی‌ قایم ده‌ک‌ریت

ده‌گوت‌ریت: «بنزگ».

راسته ده‌گوت‌ریت: «ته‌نگه ی نه‌سپه‌که باش توند بکه»، به‌لام مه‌به‌ست: «زینه‌که ی به‌هۆی قایشه‌که‌وه له ته‌نگه ی

نه‌سپه‌که شه‌ته‌ک به‌ده». نه‌مه‌ش بۆ‌چوونه‌که ی من ده‌سه‌پینیت: «قسه‌یه‌کی وام به نازاد گوت ته‌نگه ی

پت‌گرت»، یان «به‌ردیکم له ته‌نگه و لا‌خه‌دا». که‌واته «ته‌نگه = حزام السرج» هه‌له‌یه. راستییه‌که ی

قایشه‌که‌یه. که بنزگی ناوه.

(۵۰) ل ۱۸۳: تیر = «کیس، جراب، عدل»

(۵۱) ل ۱۸۳: تیرکه = «کیس کبیر».

له‌گۆ‌قاری رامانی نازیزدا ژماره «۸۶-۸۷» به‌ دوور و دریتی باسی «تیر و تیرکه و جه‌وال و خرار و هه‌گبه و

خورجه و توور و ملاکدان و تووره‌گه و کیس» م‌کردوووه. پی‌ویست ناکات لی‌رده‌دا دووباره‌ی بکه‌مه‌وه. به‌س

نه‌وه‌نده‌ی ده‌لیم: نیوان «تیر و کیس» ناسمان و رتسمانه. که‌وا مامۆستا کردوونی به‌یه‌ک.

(۵۲) ل ۱۸۸: تیرۆ‌ژوو = «وصله قماش مثلثة الشكل».

له «د.ه»: «تیریش». ه. پارچه قوماشی‌کی سی‌گۆ‌شه‌یی دریتی تایبته هه‌لب‌راوی کراسی نافره‌تانه و له راست

هه‌نگله‌وه به‌ره‌و خوار.

(۵۳) ل ۱۸۹: تیر = «نانی تیری».

به‌ عه‌ره‌بی شه‌رح نه‌کردوووه که پی‌یده‌گوت‌ریت: «خبز الرقاق». نانی تیری جو‌ره نانی‌کی گه‌وره و ته‌نکه و

به‌ ساج ده‌برژیت.

دووهم: تیر به‌ مانا «خه‌ست». ه. ماستی‌کی تیرم

خواردوووه.

سی‌بیه: تیر = نه‌و شته‌یه که به‌که‌وان ده‌هاو‌بیریت.

چوارهم: تیره‌مار. واته ماری‌کی باریک.

له‌مانه ده‌رده‌که‌وت که: «تیر» له‌گه‌ل «تیری» جی‌وازه و یه‌ک نین.

(۵۴) ل ۱۹۰: تیلاک = «أصلح، أجرد الرأس».

خال ده‌لایت: «تیلاک که‌سی‌که پی‌شه‌وه‌ی سه‌ری مووی نه‌بیته».

له «د.ه». تیلاک = «به‌رزایی سه‌ری‌بچ: «نازاد تیلای خواره»، یان «تیلای قیته». به‌ عه‌ره‌بی «لغة الرأس» ی

ناوه.

(۵۵) ل ۱۹۲: جاش = «جحش، والد الحمار، کي».

خال ده‌لایت: «جاش = به‌چکه‌ی که‌ر. جاشک، جاشولکه».

هه‌مبانه ده‌لایت: «جاش = به‌چکه‌ی که‌ر».

هه‌رسیکیان سه‌رچیغ چوونه. له «د.ه»، جاش = «هیستری ساوايه».

هه‌ری‌ویه‌ش ناوی نه‌و که‌سانه‌ی که‌ خو‌بان فرۆ‌شتبووه دوژمن «جاش» یان پی‌نده‌گوت‌را. واته باوکی له توخمی

دایکی نیبه و بی‌ثیبه. نه‌ک به‌مانا جاشکه‌که‌ر. (۵۶) ل ۱۹۶: جو‌زه‌ره، جو‌زه‌ردان = «أوان حصاد الشعير».

جو‌زه‌ردان ناوی مانگی سی‌بیه‌می کوردیبه. واته له‌م مانگه‌دا وه‌رزی دروونه دادیت. نه‌ک وه‌ک مامۆستا

ده‌لایت: «به‌ مانا هاتنی کاتی دروونه‌یه»

(۵۷) ل ۲۰۸: چاک = «جید، صالح، خیر، مفید، نافع، موافق، طرف، نه‌و ذیل الثوب».

قه‌ت نه‌م بی‌ستوووه «چاک» به‌ نه‌وه‌نده‌ مانایه هاتوو‌بیته. له «د.ه»:

یه‌که‌م: چاک گۆری پیاو چاک و ئایین په‌روه‌ر.

دووهم: چاک دژی خراب.

(۵۸) ل ۲۱۶: چاوه = «منبع عین».

سه‌رچاوه به‌م مانایه‌ی مامۆستا دیت. چاوه له «د.ه» به‌ دوو مانا دیت:

یه‌که‌م: چاوه = ژوور، هۆده. خانوو‌که‌ی نازاد دوو چاوه و به‌ر هه‌یوانی‌که.

دووهم: قرشه هه‌رکه ده‌دریتته به‌رده‌می جه‌نجه‌ر بۆ وردکردن، لی‌واری ده‌روه پی‌یده‌گوت‌ریت «رۆ‌خه»، لی‌واری ژووره‌وه «چاوه».

(۵۹) ل ۲۲۰: چۆبی = «رقصة، دبكة».

چۆبی = جو‌زی‌که له‌ شایبی، به‌ هه‌موو شایبی و

درشت = گه‌وره‌تر له ره‌گه‌زی خۆی: «سه‌ره سه‌ره درشتی گه‌مه‌که‌ی ده‌گرم بۆ ساوار». .  
 بۆ سه‌رند و بیژینگیش ده‌گوتريت: «بیژینگ و سه‌رندی درشت». .  
 واته‌ کۆنه‌کانیان گه‌وره‌بن.  
 (٦٩) ل ٣١٣: ده‌رخۆنه = «إناء من الطین». .  
 له «د.ه»: ده‌رخۆنه سه‌رپۆش = «قه‌پاخ» ی ده‌فره. واته «غطاء المواعین» جا داربیت، یان شتی تر.  
 (٧٠) ل ٣٤١: ده‌رزبله = «اسم عشب». .  
 ده‌رزبله جگه له و مانایه‌ی مامۆستا = ده‌بوس.  
 ده‌رزبیه‌که سه‌رئیکی میرووی ره‌نگاو ره‌نگی پتوه‌بوو و نافرته بۆ جوانی به‌نه‌خش له هیزار و ده‌سرۆکی ده‌دا، کاتی خۆی.  
 (٧١) ل ٣٢٥: ده‌غه‌ل = «کسلان، خبیث، ماکر». .  
 له «د.ه» - ده‌غه‌ل به دوو مانا دیت:  
 یه‌که‌م: ده‌غه‌ل له هه‌ناوه‌وه. واته له ده‌روونه‌وه نه‌خۆشه.  
 به‌زۆریش بۆ نه‌خۆشی کرم ده‌گوتريت. جا مرۆف بیت، یان گیانله‌به‌ر.  
 دووهم: به‌که‌سیک ده‌گوتريت «ده‌غه‌ل» له دلوه له‌گه‌ل خه‌لک ساخ نه‌بیت واته «زگره‌ش» بیت.  
 (٧٢) ل ٤١١: سامۆته = «به‌ن سامۆته». .  
 عه‌ره‌بییه‌که‌ی نه‌گوتوه هه‌مبانه ده‌لایت «به‌نسامۆته» به‌نی پاشکۆ. دوو به‌نی هۆنراوه به‌پشت زینه‌وه‌یه، که پاشکۆی پێدا ده‌به‌ستن». .  
 خال ده‌لایت: «سامۆته» به‌نسامۆته به‌نیکی هۆنراوه‌یه، به‌لای راست و چه‌پی زینا پاشکۆی پێدا ته‌به‌ستری». .  
 مه‌هاباد ده‌لایت: «حبل یشد به‌ الحقیبة فی مؤخره‌ السرج» منیش ده‌لایم به‌نیکی هۆنراوه‌ی ره‌نگاوه‌رنگی به‌ گولینگه بۆ جوانی به‌ملاو به‌ولای پاشه‌لی و لاخدا شوپ ده‌بیتسه‌وه. ته‌گه‌ر ته‌نیا بۆ به‌ستانی پاشکۆ بیت، بۆ ته‌وه‌نده درێژ ده‌بیت به‌ملاو به‌ولادا شوپبیتسه‌وه، که هینده‌جار سه‌ره‌که‌ی به‌ سمی و لاخ ده‌که‌وت.  
 (٧٣) ل ٤١٣: سپیلک: «الحصان الأبیض، التراب الأبیض». .  
 سپیلک به‌م مانایانه‌م به‌رگۆی که‌وتوه:  
 یه‌که‌م: به‌نی سپیی ته‌ون.  
 دووهم: ناوی چیا‌یه‌کی کوردستانه.  
 سییه‌م: هینده‌ جاریش به‌م مانایه دیت: «ئازاد پیاویکی سپیلکه‌یه». .  
 (٧٤) ل ٤٢١: سندان «انتفاخ، ورم، زائده، وباء،

هه‌له‌یه‌رکییه‌ک ناگوتريت.  
 (٦٠) ل ٢٤٧: حزت = «ممتلی الجسم، مکتز، ماعز بعمر سنة واحدة، ابن سنة». .  
 ته‌وه یه‌ک له ژباندا بییستم: «ماعز بعمر سنة واحدة» واته بزنی یه‌ک ساله. ته‌مه «گیسک» ی پێده‌گوتريت. له‌م ته‌مه‌نه‌ش ته‌گه‌ر ره‌ت بوو به‌ نیره‌که ده‌گوتريت «کوور»، میتیه‌که‌ش «چوشتی». .  
 پاش ته‌م ته‌مه‌نه‌ ته‌وجا میتیه‌که به‌ بزنه «به‌یوارد» ناوده‌بردريت. نیره‌که‌ش «خرت». .  
 (٦١) ل ٢٤٧: خرتۆله = ممتلی الجسم وقصیر القامة». .  
 خرتۆله، له خۆل و هردانه: «تاژییه‌که مامزه‌که‌ی له خرتۆلێ و هردا». واته له عه‌ردی دا. لام وایه وشه‌که «خرپۆله» یه ته‌م مانایه‌ی مامۆستا ده‌گه‌یه‌نیت.  
 (٦٢) ل ٢٤٨: خرچه = «حریر، حریف». .  
 له «د.ه» خرچه جوژه ته‌رۆزییه‌کی ناوی زۆر گه‌وره و بیتامه.  
 (٦٣) ل ٢٥١: خشتبر = «عامل الطابوق أوالبن». .  
 خشتبر له «د.ه» به‌و قابله‌ داره‌ی ده‌گوتريت که خشتی پیدروست ده‌کريت.  
 (٦٤) ل ٢٦٤: خويزه = «خادمة، خادمة، شغالة». .  
 هه‌مبانه ده‌لایت: «خويزه = نوکه‌ر، خزمه‌تچی»  
 له «د.ه» خويزه = پیاوی خزمه‌تچی ئاغا له ده‌روه و ژوو‌روه‌ی مائی ئاگاکه‌ی. به‌ نافرته‌ی خزمه‌تچی ده‌گوترا: «کاره‌که‌ر». نه‌ک خويزه.  
 (٦٥) ل ٢٧١: خه‌رته = «الأرض المحروثة مرتین». .  
 له «د.ه» خه‌رته، یان خرته: جوتیار که ده‌چیتسه‌ سه‌ر زه‌وییه‌که‌ی تو‌بکات، زه‌وییه‌که ره‌قه و ته‌وه‌نده خۆله‌ی لی پیدانابیت تو‌یه‌که‌ی بزبکات، ناچار ده‌بیت، زه‌وییه‌که پێشتر کیلدرای بیت، یان.. ناگاسنیکی پێش تو‌کردن لێده‌دات. به‌م گاسنه‌ی ده‌لین «خرته». .  
 (٦٦) ل ٢٧٤: خه‌فیه = «خفیر = حارس لیل». .  
 له «د.ه» خه‌فیه به‌مانا جاسوسه.  
 (٦٧) ل ٢٨٦: داره‌ داره = «تاتی = تشجیع للطفل للوقوف والمشي». .  
 «تاتی» ته‌م مانایه‌ی مامۆستا هه‌لده‌گريت. که‌چی «داره‌ داره» به‌و منداله ده‌گوتريت که تازه پی ده‌گريت. ته‌مه بۆ نه‌خۆشیش ده‌گونجیت: «تازه داره‌ داره‌ی راستبوونه‌وه‌یه‌تی». .  
 (٦٨) ل ٢٩٣: درشت = «خشن، غلیظ، تخین، سمیک». .

(۸۰) ل ۴۴۲: سهردرې = «عمل اليد، الصناعة اليدوية» .

سهردرې به وکسه ده گوتريت: که شمه کی بهری زو بدریت. له گهل نه وهی ماموستا فهرموویه تی زور دووره.

(۸۱) ل ۴۴۴: سهرسپی: «کبیرالسن، عجوز، او عجوze، حکیم، عاقل»

سهرسپی من وام بیستووه تاییه ته به ئافره تان، بو پیاو ده گوتريت: «ریش، رډین سپی». وشه ی حه کیم و عاقل-یش زیده نه. مه رج نییه هه موو سهرسپیه ک حه کیم و عاقل بیت.

(۸۲) ل ۴۴۶: سهرشورک، سهرشورکه = (حمام الصیفي، مکان الاستحمام في الصیف) .

سهرشورک = گهرماوه جا چ له هاوین بیت، یان زستان. که چی به داخه وه نه مړو له سهر زاران لادراوه و «گهرماوی» تهرجومه ی عهره بی شوینی گرتووه ته وه. چه نډین وشه ی ره سهنی کوردی فه وتاوه و وشه ی عهره بی جیگه ی گرتووه ته وه. وهک «ناروو» له سهر زاران نه ماوه و بووه ته «خیار». «مژمه» له سلیمانې بووه ته «مه ساسه» . . .

(۸۳) ل ۴۴۶: سهرشیر = «قشده، قشطه، زیده» . به بوچوونی من «سهری شیر» مانا که ی ماموستا ده گه یه نیت.

«من نانیکم به سهری شیرخوارد» واته به «سهرتوو = سهرتویژه که ی، که چی «سهرشیر» پارچه په رویه کی نه ستووری تاییه ته و دوا ی هه وینکردنی شیر به سهر ده فری شیرکه، تا دهمه یی داده دریت.

(۸۴) ل ۴۴۸: سهری کلاو = «غطاء، رأس الفانوس او المصباح النفطي» .

من وام بیستووه: «سهرکلاو» کلاویکی لبادی گه وره و به لیواره و سهری قیته و کاتی خو ی «دروونه کهر» یان «شوان» به هاوین له بهر گهرمی له سهری دهنه .

(۸۵) ل ۴۴۹: سهرکه له = «لجام، شکیمه، غمامه» . سهرکه له ته نراویکی رهنگا و رهنگی بهن بوو له شپوهی کهژی، به لام باریک و نه نکتره ده کرایه ریشمه ی ولاخ و گویدریت و شتی تر.

(۸۶) ل ۴۶۵: سیره = «سن، عمر، دور، فتره، اوان او فتره الحیاة» .

سیره له «د.ه» به مانا نیشانه گرتنی تفه نکه: «نازاد سیره ی له مامزه که گرت و په نجه ی بزافت و له ریتسه ی ملی دا» .

(۸۷) ل ۴۶۵: سی گاسنه = «حرارة الأرض بعد

خریة، آفة تصيب بعض الأثمار» .

له «د.ه» - «سندان = ریخوله کویره» به لام له بهر نه وه وشه ی «سندان» جوان نه بوو بلین: «فلان سندانې لی هاتووه» کورت ده کراوه و ده گوترا: «فلان لیبی هاتووه» . واته تووشی ریخوله کویره بووه.

(۷۵) ل ۴۲۳: سؤفی = الروحانی، درویش» .

سؤفی و ده رویش له یهک ئایه رن. ئه ویان تویه کاری شیخانی: «نه قشی» یه و ریش ده هیلتنه وه زیگری خوا به نه یینی ده کات، که چی نه میان تویه کاری شیخانی «قادر» یه و پرچ ده هیلتنه وه زیگری به دهنگ و ده ف و ته پله یه.

(۷۶) ل ۴۳۲: سه پان = (حصاد) حاصد، عامل الحاصد وأجرة أو باتفاق» .

له «د.ه» سه پان نه و که سه یه له هه وه ل رژی دروونه وه هه تا «کا» و «دان» ی جوخین داده کات نیش ده کات. که چی «حاصد» شهرت نییه سه پان بیت. نه مه یان ناوی ده بدریت به «پاله» . واته دروونه کهر. جا سه پان بیت، یان کرپاله» .

سهر لیره دایه «حصاد، حاصد» ی کردوونه به سه پان. که چی زور له یهک دوورن. ئه ویان «دروونه» یه و ئه ویشیان «دروونه کهر» . مه رجیش نییه هه روه کو گوتم: هه موو دروونه کهر یک سه پان بیت.

(۷۷) ل ۴۳۸: سه ریاله = «الخاصود السريع، أو المتقدم من جماعة في الحصاد، العامل، المتفوق أو المتقدم» .

سه ریاله واته سهرؤکی «دروونه کهران» . نه مه ش مه رج نییه له هاوړیکانی نازاتر بیت و دروونه باشتر بکات. بگره واده بی به هو ی ته مه ن و دنیا دیته یی و بیرفرو وانتره وه بووه.

(۷۸) ل ۴۴۰: سهر ته نوور = «مخیز، محل عمل الخبز في البيوت» .

ته نوور، یان ته ندوور به عهره بی «تنور» ه. سهر ته نوور له «د.ه» به دوو مانا دیت:

یه که م: «ژیان چووه ته سهر ته ندوور» مانا چووه نیشی ته ندوور بکات.

دووم: سهر ته ندوور = پارچه بهرمیلیکی خپره و ده خریته سهر ته ندوور. واته قه باخی ته ندوور.

ماموستا دهبوایه «سهر» ی وه گهل نه خستبوایه .

(۷۹) ل ۴۴۰: سهر تیل = «حبل یشد بیت الشعر» . له «د.ه» سهر تیل، یان سهر تیله = به رزایی خانوی جه زبری.

ئه‌كاته‌وه». كه‌چی له «د.ه» غه‌ور = «روو‌چوون بو‌ژئیر زه‌وی = خودا غه‌ورت بكا» .

(۹۵) ل ۵۱۵: فسین = خروج الفسوة او الغازات من البطن» .

فسین کرده‌وه‌که‌یه، هه‌روه‌کو مامۆستا رافه‌ی کردووه. ده‌بووایه «فس» ی که چا‌و‌گه‌که‌یه باس بکردبووایه نه‌ک فسین.

فسین به مانا په‌ربینی نی‌ری بالنده‌ش دیت. «که‌له‌شیره‌که به‌سه‌ر مریشکه‌که فسی» .

(۹۶) ل ۵۲۰: فه‌لاقه = «الضرب او المجدد علی راحة القدم»

ئه‌وه‌ی مامۆستا ده‌لێت «فه‌لاقه» نییه، له «فه‌لاقه‌دانه». هه‌ردوو پی‌ی مرۆف ده‌خرايه نیتوان دوو «په‌ت» هوه، سه‌ری په‌ته‌کان به دوو داری ته‌رزی «لۆله‌پ» ی مه‌شکه ده‌به‌سترت. داره‌کان به پی‌چه‌وانه‌ی یه‌کتر با‌ده‌درین تا‌کو قاچه‌کانی، به نووساوی شه‌ته‌ک ده‌درین. ئه‌وجا دوو که‌س هه‌ریه‌که‌یه‌یان داریکی به‌رز ده‌کاته‌وه و نیتوانی کابرای له فه‌لاقه دراو له زه‌وییه و ژئیر پی‌یه‌کانی له حه‌واو جا به قامچیان، یان دار لێبده‌دریت، تا‌کو بن پی‌یه‌کانی شین و مۆر هه‌لده‌گه‌ریت.

فه‌لاقه به هه‌ر دوو دار و په‌ته‌کان ده‌گوترت. مانای دووه‌می «داریکی ته‌ژه‌یه ده‌خرتنه کونی ئه‌ملاو ئه‌ولای ده‌رگای «ته‌ویله» ی و‌لاخ و گوتیدرتژ تا نه‌توانن بیته ده‌روه.

(۹۷) ل ۵۲۸: قانگ = «دخان» .

خال ده‌لێت: «قانگ پووتی تور» واته به توورتیک ده‌گوترت که له‌ناوه‌وه تووشی نه‌خوشی بوو بیته و به‌که‌لک خواردن نه‌یه‌ت.

قانگدان = دوو‌که‌ل کردنه‌وه‌یه له ژوورتیکدا: «به‌و دوو‌که‌له قانگ دراین». جار و ابووه ریوی چووه‌ته نیتو کونیکه‌وه به دوو‌که‌ل تا بیته ده‌روه قانگیان داوه. که‌واته قانگ «دوو‌که‌ل» نییه، به‌لکو دوو‌که‌ل کردنه‌وه‌یه، له ژوورتیکی ته‌سکدا.

(۹۸) ل ۵۲۸: قاو = «شاع، خیر شاع» .

له «د.ه» - قاو = گه‌مه‌یه‌که پی‌یده‌گوترا «قاواقوانی» و تایبته بوو به کورانی مندال و لاو. یه‌کیک داده‌نیشت و یه‌کیکی دی له‌گه‌ل فرانی کلاوی سه‌ری دانیشتووه‌که ده‌یگوت: «قاو» و تییده‌ته‌قاند و خاوه‌ن کلاو و هاو‌ریتکانی ده‌که‌وتنه دوا‌ی. ئه‌گه‌ر پی‌ش ئه‌وه‌ی بگاته جیگه‌ی مه‌به‌ست بیگه‌رابووایه کابرای پی‌شوو له یارییه‌که دۆراندی، ئه‌گه‌رنا به پی‌چه‌وانه‌وه بوو.

البنار، أرض محروثة بعد البزار» .

سێ گاسنه مانای «۳» سێ جار کیتل‌دراو. شه‌رت نییه تۆکردن سێ که‌ره‌ت بکیتل‌دریت. جار وایه تۆ به‌کۆنه په‌ریزه‌وه، وه‌رده‌گرت.

ئه‌وکات تۆیه‌که یه‌ک گاسنه‌یه، یان خرته‌یه، یاخۆ شۆیه تۆی پی‌تووه‌ده‌کرت. تۆیه‌که ئه‌وسا دوو گاسنه‌یه. ته‌نیا ئه‌گه‌ر زه‌وییه‌که وه‌رد بیت. به گاسنی تۆیه‌که ده‌کاته سێ گاسن. ئه‌و ده‌میش ده‌گوترت: «ده‌غلی وه‌ردییه» ناگوترت «ده‌غلی سێ گاسنه» .

(۸۸) ل ۴۶۶: سیله = «قطعة، مسطحة من الحجر» .

سیله له «د.ه»: «گۆشه‌ی دیواره: نازاد له سیله‌ی خانووه‌که سووراوه» .

(۸۹) ل ۴۷۹: شکارته = «شکاره ما یزرعه الفلاح

لنفسه في قطعة أرض صغيرة» .

شکارته = پارچه ده‌غلیکی بچووکه فه‌لاح له بریتی کرێ بو‌ر نه‌جبه‌ری خۆی ده‌کات، یان به‌خیر بو‌مه‌لا و سه‌ید و شێخ، یاخۆ به پی‌اوه‌تی بو‌دۆستیکی خۆی. باو‌کم له سێ «۳۰» سا‌ل پتر مه‌لا بووه و فه‌لاحانی ئا‌وایی سا‌لانه شکارته‌یان بو‌ده‌کرد. نه‌ک فه‌لاح بو‌خۆی بچیتیت.

(۹۰) ل ۴۸۵: شوانکاره = «مجموعة من الرعيان» .

له «د.ه» شوانکاره ئه‌و که‌سه‌بوو که مه‌ری خه‌لکی به‌نیوه‌یی به‌خیر ده‌کرد.

(۹۱) ل ۴۸۸: شه‌خته = «لوح أو قطعة من الجليد» .

شه‌خته له «د.ه» = «سه‌هۆل». به‌عه‌ره‌بی «جلید، صقیح» .

«دنیا بو‌وته شه‌خته». واته به‌ستووتی.

(۹۲) ل ۴۹۳: شه‌ک = «خروف، حمل، شاة، بعمر

سنتان» .

سه‌یره له‌لایه‌ک ده‌لێت: شه‌ک «خروف = به‌رخ» ه، که ته‌مه‌نی ناگاته سالتیک، که‌چی دوا‌یی ده‌لێت: «شه‌ک = شاة»، ته‌مه‌ن دوو سا‌لانه.

شه‌ک له ناوچه‌ی سلیمانی نیر و می‌ی سپیانه، نه‌ک ره‌شان = «شه‌که‌نیر، شه‌که‌می». که‌چی له «د.ه» ته‌نیا به‌سپیانای نیری دوو سا‌لی ده‌گوترت.

(۹۳) ل ۵۰۵: شینکه = «أرض صخرية»

له «د.ه» شینکه = به «گیا» ده‌گوترت: «ئه‌سپه‌که تیر شینکه‌یه غورده». واته تیر گیای شینه.

(۹۴) ل ۵۱۰: غه‌ور = «قیح، صدید، مدة» .

خال ده‌لێت: «غه‌ور کیم و زووخ‌ی ناو‌برین: ئه‌م ده‌رمانه غه‌وری برین ئه‌کیشی. واته چلکی ناوی پاک

هه‌لده‌ستیت له هه‌موو روویکه‌وه» .  
 کوپخاش: «له هینده گوندان ناغای ته‌واوه. ته‌نیا ناوه‌که‌یان جو‌دایه. له هینده گوندانیش برا‌گه‌ورده تا‌وایه.  
 (۱۰۳) ل ۵۸۰: که‌تن= «ورطه، ذنب، اثم، اذیبه، عرر، سوء» .  
 که‌تن له «د.ه» به دوو مانا دیت.  
 یه‌که‌م: که‌تن= «گرانه‌تا. نازاد که‌تنیتى. واته گرانه‌تایه‌تى» .  
 دوو‌م: که‌تن «سووکایه‌تى: که‌تنیکم به نازاد کرد با به ده‌واری شری نه‌کردیت» .  
 (۱۰۴) ل ۵۹۳: که‌وه روژ= «نهار مظلم فى الشتاء»  
 له «د.ه»: نه‌گه‌ر ناسمان هه‌ورپکی بو‌ر یان زه‌ردی هه‌بیت به روژه‌که ده‌گوتريت «که‌وه‌روژ»، نه‌گه‌ر هه‌وره‌که سپی بو‌ه به «سپیه روژ» ناوده‌بردیت.  
 (۱۰۵) ل ۵۹۷: گاشه= «حصو، حصاة، حجر صغیر او ناعم»  
 خال ده‌لئت: «گاشه= خره‌به‌رد» .  
 هه‌مبانه ده‌لئت: «گاشه= به‌ردی زل» .  
 مه‌هاباد ده‌لئت: «گاشه به‌رد= صخرة» .  
 که‌چی له راستیدا «گاشه‌به‌رد» به‌ردیکه ناو له‌پین ده‌ستیک هه‌ر نه‌وه‌ته به‌خوبه‌وه بگریت.  
 (۱۰۶) ل ۶۰۴: گزیر= «رئیس، زعیم، شخصیات متنفذة فى الحکم، الهيئة الحاکمة» .  
 مه‌هاباد ده‌لئت: «گزیر= شرطي، سمسار القرية»  
 خال ده‌لئت: «گزیر که‌سپیکه، که کاروباری دپیه‌ک ببینى»  
 هه‌مبانه ده‌لئت: «گزیر به‌رده‌ستی کوپخا له دیدا» .  
 نه‌مه‌یان جوانی بو‌چوه: «کزیر= به‌رده‌ستی ناغا و کوپخایه له دیدا» .  
 (۱۰۷) ل ۶۱۲: گورد= «شجاع، باسل، لا یقه‌ر» .  
 هه‌مبانه ده‌لئت: «گورد= داریکه ده‌خريتته رایه‌لى به‌ن» .  
 خال ده‌لئت: «گورد داریکه له که‌مه‌ری ته‌ونا نه‌نرى» .  
 به‌بو‌چونى من هه‌مبانه و خال به‌هه‌له‌هه‌چونه. نه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش ده‌بسه‌پینیت:  
 «ته‌ون دوو رایه‌لى هه‌یه. رایه‌لى پشته‌وه «شیره» ی ناوه. رایه‌لى پیشه‌وه گورده.  
 داریک که به‌به‌نیکی نه‌ستورتر له رایه‌له‌کان پیچراوه و له‌نیوان رایه‌لى گورد و شیره هه‌لده‌کیشريت. جا له‌به‌ر

(۹۹) ل ۵۵۰: کاره‌موو= «نسیج من صوف الماعز» .  
 کاره‌موو له‌کووی و «نه‌سیج» له‌کووی. مانای وشه‌که له‌خوبه‌وه دیاره: «کاره‌موو= واته مووی کار» .  
 (۱۰۰) ل ۵۵۷: کرمانج= «جماعة من الاكراد» .  
 خال ده‌لئت: کرمانج= «هوزیکى گه‌وره‌یه له کورد»  
 مه‌هاباد ده‌لئت: کرمانج= «سکان منطقه کردستان الشمالية» .  
 کرمانج له راستیدا به‌سه‌رتاپای گه‌لى کورد ده‌گوتريت. هه‌مبانه جوانی بو‌چوه: «کرمانج ناوه بو‌گه‌لى کورد» .  
 که‌چی به‌داخه‌وه: غه‌واره‌کانی کوردستان، به‌تاییه‌تى به‌رزنجیبه‌کان له‌گه‌ل هیندیک که‌سانی زرخوبی جیا‌وازیبه‌کی ته‌واویان خستوه‌ته نیو میلیله‌تى کورده‌وه. بو‌وینه سه‌یری نه‌مانه بکه‌ن.  
 ا- کرمانج و شارستان.  
 ب- ناغا و کرمانج. واته کورده‌کانی ناو شار و ناغاش که‌خواه‌ن مولکه له‌گه‌لى کوردییان جیا‌کردوه‌ته‌وه. نه‌مه‌ش گه‌وره‌ترین هه‌له‌به‌ده‌رحه‌ق هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تى. به‌بو‌چونى من نه‌م ته‌رحه‌ه جیا‌وازیبه‌ش له‌هاتنى به‌رزنجیبه‌کانه‌وه بو‌کوردستان سه‌ری هه‌لداوه. له راستیدا نه‌وان کرمانج نین عه‌ره‌بن. حه‌قى خو‌بانه کرمانج و شیخ، یان کرمانج و سه‌یدیان بلا‌و‌کردوه‌ته‌وه. که‌تا سالی (۱۹۷۷) دا‌گشتیان له نفوس خو‌بان به‌کورد نووسیبوو، که‌چی بو‌نه‌وه‌ی له‌لایه‌ن سه‌دامی دکتاتوری گو‌ر به‌گو‌رچووی دو‌ستیان خو‌شه‌ویستر بن و مووچه‌یان زیده‌بکات، مه‌گه‌ر به‌ده‌گمه‌نیان ده‌نا زوره‌یان له‌م ساله‌دا خو‌بان به‌عه‌ره‌ب نووسی. تا‌کو ناو نووسیکی کورد، به‌بئ پرسی پیاوه وه‌لیبه‌گه‌وره‌که‌یان رچه‌له‌کی به‌کورد نووسیبوو زور نه‌ما‌بوو به‌جه‌لاویزه به‌عسیبه‌کانی دو‌ستی به‌کوشتنی بدات.  
 (۱۰۱) ل ۵۶۴: کو‌تک= «قطعة خشب أو حطب»  
 کو‌تک جامیکی گه‌وره‌ی داربوو. له‌په‌ریزدا ناو و دوی تیدا ده‌خورایه‌وه. له‌به‌ر نه‌وه داربوو ناو و دوی تیدا دره‌نگتر له‌جامی سفر و مه‌عه‌دن گه‌رم ده‌بوو. بو‌یه نه‌و زه‌مان باوی هه‌بوو.  
 (۱۰۲) ل ۵۷۸: کوپخا= «سه‌رکال القرية» .  
 «سه‌رکال» نیبه «سه‌رکار» ه.  
 ماموستا خو‌ی له‌لا‌په‌ره «۴۴۷» ده‌لئت: «سه‌رکار= ملاحظ، مراقبه، هیمنه»، که‌چی لی‌ره‌دا کردوویه به‌کوپخای گوند.  
 له «د.ه» سه‌رکار «نه‌وه‌سه‌یه به‌کاروباری ناغای دی

«مۆره» به «زاری تاوئه» ی ده‌گوترتیت. نه‌ک تاوئه. که مامۆستا وای بۆچوو. ئەمە‌ی خالی‌ش سه‌ق‌ای ده‌دات: «شتتیکی بچووکی» «٦» شه‌ش رووه و هه‌ر رووی چه‌ند خالیکی پیتوه‌یه» .

هه‌مبانه‌ ده‌لێت: «مۆره»= چینه دیواری قور، له‌تی به‌ مشار براو له‌ کۆلکه‌دار، زاری ته‌خته‌ نه‌رد» .

له «د.ه»: هه‌ر که دیواری حه‌وشه‌ ته‌واو بوو سه‌ره‌که‌ی به «قوره‌ په‌ست» سواق ده‌درتیت تا‌باران کارنه‌کاته سه‌ر دیواره‌که» پیتوده‌لێن: «مۆره» .

دووهم: مۆره «به‌و کایه‌ ده‌گوترتیت، که له‌ ترسی مۆرانه‌ ده‌خرايه‌ نێوان ده‌غڵ و دیواری چاله‌وه» .

(١١٥) ل ٦٨٣: مه‌فره‌ق = «برنز، مرش‌ب، مزبج‌ القصدیر والنحاس والخارصین» .

له «د.ه»: مه‌فره‌ق «تووج» ه و له‌ لایه‌کی دیکه‌وه: «دوو‌ ریگا به‌ پیتچه‌وانه‌ یه‌کتر بېرن» .

(١١٦) ل ٧٠٥: نسار = «المنطقة المعتدلة المناخ» .

له «د.ه»: نسار = «شوتنی سیتبه‌ر و هه‌تا و نه‌گر» .

(١١٧) ل ٧٤٢: هه‌ته‌ر = «مصر، لجوج، لحوج»

له «د.ه»: هه‌ته‌ر = برو مه‌ودای حوکمی چاو «تاکو چاو‌ هه‌ته‌ر ده‌کات ده‌شته» .

(١١٨) ل ٦٤٣: هه‌راش = «تام، ناضج، خشن»

له «د.ه»: هه‌راش به‌و چه‌ند مانایه‌ دیت:

یه‌که‌م: هه‌راش = «که‌به‌ر و قه‌سه‌ل و پووش و گه‌لای‌ به‌سه‌ر داره‌ رای خانوو داده‌درتین» .

دووهم: «مه‌ره‌که‌ هه‌راش ئاوسه» . واته‌ زگی گه‌وره‌یه‌ و‌ زۆری نه‌ماوه‌ بزیت.

سیتیه‌م: «منداله‌که‌ هه‌راشه» . واته‌ له‌ ساوایی‌ ده‌رچوو.

(١١٩) ل ٧٦٥: یاپراخ = «دۆلمه‌ = طعام من التمن‌ ملفوف بالورق وغير ذلك» .

له «د.ه»: - یاپراخ = له‌ گه‌ل دۆلمه‌ جیاوازه‌ . ئەم برنج‌ و‌ گوشته‌ ، ئەویش برویش و پیا‌زی سوورکراوه‌ی تیده‌کرتیت .

(١٢٠) ل ٧٧٠: بیخ = «صوت لسوق الحيوانات» .

بیخ ته‌نیا بۆ لیتخو‌ربنی ره‌شانه‌ . بۆ لیتخو‌ربی سپییان‌ «ه‌ره‌» و بۆ گویتد‌ریژ «هه‌چه‌» و بۆ مانگا «وه‌حه‌» و بۆ‌ پشیله‌ «خته‌» و بۆ سه‌گ «چه‌غه‌» و بۆ مریشک‌ «کشه‌» . . .

نۆیاتیش به‌م ته‌رحه‌م بیستوهه‌ «حوشتره‌که‌ بیخ بوو» . واته‌ دانیش، یان نوست .

ئوه‌ رایه‌لی «گورد» که‌ به‌ نه‌ ئه‌ستوره‌که‌ ده‌به‌سترتیه‌وه‌ به‌و داره‌ ده‌بێژرتیت: «دارگورد» به‌ به‌نه‌ ئه‌ستوره‌که‌ش «به‌نه‌گورد» . که‌واته‌ «گورد» دار نییه‌ و‌ به‌لکو رایه‌لی پیتشه‌وه‌ی ته‌ونه‌» .

(١٠٨) ل ٦٣٨: لاک = «جيفة، جثة، رمة» .

له «د.ه»: لاک به‌ دوومانایه‌ دیت:

یه‌که‌م: «ئازاد له‌ ترسانا لاکه‌ی له‌خۆ ب‌ری» . واته‌ جووله‌ی نه‌ده‌کرد .

دووهم: ئازاد وا به‌ لاکه‌ لاک هات» . واته‌ هه‌ر ئه‌وه‌ته‌ ده‌توانیت پروات .

(١٠٩) ل ٦٣٩: لاکیش = «مدخن أحيانا، قليل‌ التدخين، من لا يحمل السجائر ويدخن» .

پیتوبست به‌و درتێزاد‌ریه‌ی نه‌ده‌کرد و ده‌بووایه‌ به‌م‌ ته‌رحه‌ی راقه‌ بکردبووایه‌: «لاکیش که‌سیتکه‌ جگه‌ره‌ ده‌کیشیت له‌سه‌ر حسیتی خه‌لک» .

له «د.ه»: لاکیش به‌م مانایه‌ش دیت: «رایه‌خیتیکی‌ درتێژ. جالباد بیت، یان مافوور» . ئەمه‌یان‌ «سه‌ره‌نان» یشی پیتده‌گوترتیت .

(١١٠) ل ٦٤١: لچ = «الشفة، الشفة السفلى» .

«لچ» له «لیو» گشتی تره‌ . هه‌ردووکیان بۆ مرۆف‌ ده‌گوترتیت: ئازاد لچ، یان لیتوی ئه‌ستور بووه‌ ، که‌چی بۆ‌ گیاندار ته‌نیا نه‌ویان به‌کاردیت «لچی مه‌ره‌که‌ برینداربووه‌» . مه‌به‌ست لچی سه‌ره‌و خواره‌وه‌ به‌ تاییه‌ت‌ به‌ خواره‌وه‌ نییه‌ ، هه‌روه‌کو مامۆستا وای بۆچوو .

(١١١) ل ٦٦٤: ماچه‌ = «أثني الحيوان أو الطير، حيوان مؤنث» .

له «د.ه»: ماچه‌ ته‌نیا به‌ هیتستی «مچ» ده‌گوترتیت . بۆ‌ گویتد‌ریژ «ماکه‌ر» ، و لاخی به‌رزه‌ «ماین» ، ره‌شه‌ولاخ‌ «چیتل» ، سپیان «مه‌ر» ، ره‌شان «بزن» ، بالنده‌ «میتیه‌» یه‌ .

(١١٢) ل ٦٧١: مردار = «رمة، جيفة، ميت، عفن» .

مردار هه‌روه‌کو پیتشتر گوتم: «به‌ مردنی ئازده‌لێتک‌ ده‌گوترتیت که‌ گوشتی بخورتیت» . ماوه‌یه‌کی پێ‌ بچیت‌ ئه‌وجا بۆگه‌ن ده‌بیت، نه‌ک یه‌کسه‌ر .

(١١٣) ل ٦٧٣: مزه‌ = «ألعاب، أجرة، رسم، قيمة» .

مزه‌ له «د.ه»: تاییه‌ته‌ به‌ ناشی ئاردی . خاوه‌ن‌ ناش‌ کرتی لیتکردنی باراشی خه‌لک له‌ ده‌غله‌که‌ی «گه‌نم بیت» ، یان مزاش و جۆ» ده‌گیتراوه‌ . که‌ «مزه‌» ی پیتده‌گوترا .

ئه‌وانه‌ی مامۆستام نه‌بیستوهه‌ به‌مانا مزه‌ بیتن .

(١١٤) ل ٦٧٨: مۆره‌ = «زهرة، نرد» .

مه‌هاباد ده‌لێت: «مۆره‌» = «فص النرد، كعبتين» . واته‌